

SZAKRÉSZLEGEK A GYAKORLATBAN

SZITA FERENC

A kaposvári Megyei Könyvtár új épületbe való költözésének és megújult szervezetben való működésének 13-ik évében (1977) úgy láttuk, hogy az olvasók kiszolgálásának javítása és önmagunk munkájának korszerűsítése végett át kellene szervezni a dokumentumok és a berendezés rendjét a szabadpolcos olvasói terekben, ezzel is elősegítve mind a szakirodalmi igényekkel jelentkező, mind a csak olvasgatni óhajtó használók könnyebb tájékozódását az állományban, no meg az egyre szűkülő terek jobb kihasználását. Az előkészületek során az akkor hozzáférhető szakirodalomra támaszkodhattunk. Bár már akkor lezajlott volna a mostani szakmai vita, hogy döntésünkben felhasználattunk volna eredményét! Még *Mándy Gábor* 1977-ben megjelent* füzetét is alig vitattuk meg, amikor Kaposváron már eldöntöttük, sőt meg is valósítottuk a szakrészleges modell egyik variánsát. Szerencsénkre a békéscsabai Megyei Könyvtár új épületének tanulmányterveit vitatva, szó volt egy szűkebb, kollégialis körben arról, hogy ilyen, hazai viszonylatban igazán impozáns méretű könyvtárban, milyen legyen a dokumentumállomány elrendezése, milyen mérvű legyen a szakrészlegesítés stb. Ez a szakmai beszélgetés megerősített bennünket abban, hogy amibe belevágtunk, azt érdemes és meg is kell valósítanunk. Voltak ugyan kétélyeink, de a szakmai reményeink erősebbnek bizonyultak.

Hogy miért választottuk a szakrészleges megoldást? Így válaszolok *Horváth Tibor* kérdéseire:

– nagyobb gondot kívántunk, pontosabban kellett fordítanunk a szakmai tudományos információk szolgáltatására saját állományunk és apparátusunk, valamint máshonnan kért információk közvetítésével egyaránt.

– A kaposvári Megyei Könyvtár olvasószolgálati kereteit kinőtte az állomány is, a használók köre is, s kinőtték főképpen a könyvtári munkával szemben támasztott igények is. Azaz a növekvő kívánalmak miatt korszerűsíteni kellett a tevékenységet és ehhez hozzá kellett igazítani a szervezetet is.

– Olyan praktikus okok is sarkalltak bennünket, hogy célszerűbb elrendezésben több könyvet és más dokumentumot tudunk elhelyezni a szabadpolcos térben és több olvasói férőhelyet nyerünk. A korábbi folyóiratolvasóból kutatótermet alakíthattunk

*A szakrészlegesítés néhány kérdése. Elvek, tapasztalatok, alternatívák. (Összeáll. Mándy Gábor.) [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Bp. 1977. 57 p.

ki, amely a megnövekedett helyismereti kutatások és az állomány helybeni, elmélyültebb használata iránti igények szaporodása miatt indokolt. A kiszolgálás szempontjából is szükségesnek mutatkozott, hogy 10–15 000 kötet könyvvel többet helyezzünk el a szabadpolcos térben, mégpedig úgy, hogy a könyvtár viszonylag tágas, áttekinthető maradjon. Ez a többletállomány a kézikönyvekből és a szakirodalomból, illetve a helyismereti állomány addig raktárban őrzött köteteiből került ki.

A szolgáltatás minőségén és mennyiségén egyaránt változtatni akartunk akkor, amikor a hagyományos szabadpolcos teret átrendeztük és megvalósítottuk a szakrészleges könyvtári szolgálatot. Az átrendezés maga tíz napig tartott, azonban a megelőző, felkészítő munka több, mint félévet vett igénybe. A szakrészlegek egy éves működése után kisebb igazításokat, módosításokat hajtottunk végre, de a vállalkozás egésze sikeresnek bizonyult.

A könyvtár szabadpolcos terének adottságaiból, személyi feltételeiből, az olvasói igényekből, s a könyvtári forgalom mutatóiból kiindulva hat szakrészleget terveztünk Overington egyes megoldási javaslatait követve:

1. *Általános részleg:* böngészővel, újság- és hírlapolvasóval, katalógusokkal, általános tájékoztatási ponttal, két általános tájékoztató-könyvtárossal; állománya kb. 10 000 kötet könyv és 150 féle újság, hírlap, magazin.
2. *Helyismereti részleg:* 12 férőhelyes kutatóterem 2 mikrofilmolvasóval, jelentős kézikönyvtárral; itt nyert elhelyezést a Somogyi Gyűjtemény kb. 2000 kötete, a somogyi újságok, folyóiratok (35 cím) és egyéb kiadványok kurrens példányai, mikrofilmek; 2 teljes és egy féldőben dolgozó könyvtáros adja a szolgálatot.
3. *Társadalomtudományi szakrészleg:* 8–10 000 kötet könyv, kézikönyv, 157 féle kurrens folyóirat, 6 férőhelyes olvasói öböl; 2 szaktájékoztató dolgozik itt, akik közül az egyik az olvasószolgálat vezetője.
4. *Természettudományi, mezőgazdasági és műszaki szakrészleg:* 8–10 000 kötet könyv és kézikönyv, 144 féle folyóirat, kétszer 6 férőhelyes olvasói öböl; személyzete egy mezőgazdasági és egy műszaki szaktájékoztató könyvtáros.
5. *Művészeti és irodalmi szakrészleg:* (a zenei részleggel együtt); 10–12 000 kötet könyv, kézikönyv, 3500 hanglemez, 500 partitúra, 95 féle folyóirat; a két szaktájékoztató közül az egyik a művészetek, a másik az irodalom terén illetékes; egy harmadik könyvtáros kezeli a zenei szolgáltatásokat. E szakrészleghez kapcsolódik egy kb. 30 000 kötetnyi szépirodalmi művet tartalmazó szabadpolcos blokk. A művészeti rész 6 férőhelyes olvasói öböllel, az irodalmi rész egy 4 személyes olvasóasztallal, a zenei részleg 5 db 4 személyes olvasóasztallal fejhallgatókkal rendelkezik, ahol 6 féle műsor közül lehet választani.

Összesen tehát 16 könyvtáros látja el a 8 500 tizennégy éven felüli olvasót. Valamennyi szaktájékoztató könyvtáros egyetemi vagy főiskolai végzettségű, de mindegyikük humán szakképzettségű és érdeklődésű. A mezőgazdasági és a műszaki szaktájékoztató könyvtáros megfelelő tanácsadó szakembergárdára támaszkodva (MTESZ, Agrártudományi Egyesület stb.) otthonosságot szerzett a műszaki, illetve a mezőgazdasági irodalomban.

A 4. és az 5. szakrészleg térbeli találkozásánál van a szaktájékoztatók munkahelye, amely telefonnal is fel van szerelve. Mivel két, egymást részben átfedő műszakban dolgoznak, mindegyik szakrészleg egyik-egyik tájékoztató könyvtárosa ügyeletet tart, azaz munkája nagyobb részében az olvasók rendelkezésére áll, a katalógus használatában, az irodalom kiválasztásában, a raktárból felkérendő bekötött folyóiratok előteremtésében stb. Ügyeleten kívül az olvasóktól, intézményektől befutott kérésekre igényesebb szaktájékoztatói munkát végeznek, irodalomkutatásokat, irodalomjegyzékeket állítanak össze, ajánló bibliográfiát szerkesztenek és egyéb kiadványok kéziratának elkészítésében működnek közre.

6. *Gyermekrészleg*: 15–20 000 kötet könyv és kézikönyv, 45 féle újság és folyóirat, diafilmek, játékok, hanglemezhallgatási lehetőség. A kézikönyveket, ismeretterjesztő irodalmat és a katalógusokat befogadó övezetben 2 db 4 személyes, jegyzetelésre, tanulásra alkalmas olvasóasztal, a kisebbek részére 5 db 5 személyes alacsonyabb olvasói asztal áll rendelkezésre. Öt könyvtáros látja el az évi 2 600 beiratkozott olvasót.

A szakrészlegek állományának kialakítására nagy gondot és figyelmet fordítottunk; a kölcsönözhető állomány előtt mindenütt a prézens anyagot (a legfontosabb és legújabb kézikönyvek) és a kurrens folyóiratokat helyeztük el.

Az olvasók nagy érdeklődéssel várták az átrendezés eredményét. A nyitáshoz alaprizzal is ismertetett írásos tájékoztatót készítettünk, amelyben megmagyaráztuk a változtatás lényegét, a használat módját. Feltűnő, de egységes kivitelű feliratokkal, irányjelzőkkel láttuk el az olvasói teret, hogy mindenki könnyen megtalálja a számára szükséges részleget. Azóta bebizonyosodott, hogy a szakrészlegek kialakítása jól sikerült, egy-egy témára vonatkozó dokumentumokat az olvasók is és a könyvtáros is könnyebben és teljesebben találja meg, mint a hagyományos, ETO-rendszerű állományelrendezésben. Kár, hogy helyhiány miatt a szakrészlegekben kézikönyveinknek csak kisebb részét tudtuk elhelyezni, többségük a központi raktárban található a bekötött folyóiratokkal együtt.

Egyébként ez az egyik legnagyobb hiányossága a könyvtárunkban végrehajtott szakrészlegesítésnek. Szakrészlegeinket ezért nem tartjuk igazán szakrészlegeknek, mert a könyveknek csak kisebb része fér el az olvasói térben, s az egyéb dokumentumok teljes köre (pl. a művészeti szakrészlegben a reprodukciók, diapozitívek) sem található meg a polcon – igaz, beszerzésükre sem fordítottunk eddig még elegendő gondot.

Előnyösnek bizonyult viszont, hogy pl. a műszaki és mezőgazdasági szakrészlegben egymás mellé kerültek a természettudományok és az alkalmazott tudományok ilyen és ehhez hasonló feliratok mögött: Matematika és alkalmazása; Fizika és alkalmazása stb. Ennek is köszönhető, hogy a szakemberek egyre inkább felfedezik a könyvtárat, növekvő szakirodalmi igényeikhez megfelelő könyvet folyóiratot és információt találnak. Hiányoznak viszont a szakrészlegekből az analitikus különkatalógusok, főként azért, mert nincs férőhelyünk; egyedül csak a helytörténeti és az irodalmi, művészeti szakrészlegben vannak a tájékoztató munkát segítő különkatalógusok.

A szakrészlegesítés a közművelődési, adott esetben egy több mint 200 000 kötetes megyei könyvtárnak egy változata, amely lehetőséget nyújt arra, hogy a szolgálatot színvonalasabban, a sokféle igényű, képzettségű használót változatos szolgáltatásokkal (kölcsonzéssel, helybenolvasással, szóbeli és írásbeli tájékoztatással, gyorsmásolással, jó katalógusokkal, bibliográfiákkal, az egész könyvtári rendszer – elsősorban az országos könyvtárak – szolgáltatásainak közvetítésével) a lehető legjobban ellássa. A gyakorlatban már legalább egy évtizede nemcsak egyszerűen könyvkölcsönzés és helybenolvasás folyik egy igényesen működő megyei könyvtárban. Hogy Horváth Tibor leszűkítésére reagáljak: igen, a szakrészlegek bevezetésével is csak kölcsönöznek és helyben olvasnak a használók, de ahogyan ez történik, ahogyan a szakrészleges állományhelyezés, feltárás, kínálat, benne a tanácsadó, tájékoztató könyvtárosok aktív segítő közreműködése megvalósul, az merőben más, mint a hagyományos szabadpolcos könyvtárban. Az olvasó kiszolgálása, segítése, a vele való emberi kapcsolat megteremtése, a könyvtáros állandó és aktív jelenléte az olvasói térben, a használói igények gyors és lehető teljes kielégítésében, az jelentős változás a könyvtári munkában, minőségileg és mennyiségileg egyaránt. Nemcsak azért, mert a szakrészleges elhelyezésben való eligazodásra először meg kell tanítani a használót és segíteni kell neki később is, hanem azért is, mert a tájékoztató könyvtáros a könyvtár teljes feladatkörének ismeretében a maga szakrészlegének gondozója, fejlesztője és különféle szolgáltatásainak nyújtója. Ez pedig a könyvtáros személyiségét, egyéniségét, szakmai és emberi hozzáállását is alakítja, befolyásolja. Ha úgy tetszik, a mai racionalizált munkamegosztásban az egyéni érdekeltég kerül előtérbe ezzel, hogy a szakrészleg üzemeltetése a könyvtárat váratlanul és nap mint nap, sőt óráról órára könnyebben vagy nehezebben megoldható feladatok elé állítja, de egyben gondoskodva a megoldással járó sikerélményről is.

Már most is szükséges, de a feladatok várható növekedésével mindinkább szükségesé válik, hogy ne csupán intézményi kapcsolat legyen a szakrészlegesített közművelődési könyvtár és az országos szakkönyvtárak s a könyvtári rendszer egyéb központi egységei között, hanem a szakrészlegek tájékoztatói – a partnerekönyvtárak, információs központok szakkönyvtárosaival egyénileg is megfelelő kapcsolatokat alakítsanak ki. Ez jelenleg és egyelőre könyvtárközi kölcsönzés, levelezés, néha telefon révén megvalósuló kapcsolatot jelent, de később – ahogy ezt 6. ötéves tervünkben már némi bizonytalansággal ugyan, de mégis előirányoztuk, – a számítógépes adattárolás és információkezelés korszakában más formákban is kiteljesedhet. Távtalilag tehát egy „A” típusú közművelődési könyvtár szakkönyvtári funkciót is betölthet – s kell is, hogy betöltsön – a hazai és nemzetközi könyvtári és információs szolgáltatások fogadásával és a használókhoz való továbbításával.

A megyei könyvtárnak az adott megyén belül az igények 70–80%-át ki kell tudni elégíteni. Ezt meg is teszi; a fennmaradó, valóban magas szintű igényeket pedig a kapcsolatrendszere, könyvtári tájékozottsága és leleményessége révén – s nem utolsó sorban – a korszerű technika segítségével rövid úton, néhány nap – a későbbiekben pedig még rövidebb idő – alatt tudja kielégíteni. (Könyvtárunk pl. ez év végére már telexszel is fog rendelkezni.) De hiba lett volna arra az álláspontra helyezkedni, hogy csak akkor változtatunk szolgáltatásaink rendszerén, ha ahhoz a legkedvezőbb feltételek már biz-

tosítottak lesznek. Ha az elmúlt harminc év alatt minden új lépésnél, változtatásnál a működési és személyi feltételek teljességére vártunk volna, akkor alig jutottunk volna el a közművelődési könyvtári szolgálatunk mai szintjéig. Ezt ma már nemcsak a statisztikailag mérhető eredmények, hanem a befutó információkérések sokfélesége, kielégítésük javuló aránya, a könyvtári munka igényességének növekedése is igazolja.

Soha nem is tételeztük fel, és ma sem gondoljuk, hogy egy megyei könyvtár szakrészlege képes minden szakirodalmi kérdés önálló megoldására. Nem szakkönyvtár, de a megyén belül betölt bizonyos szakkönyvtári funkciókat. A megyei könyvtár egy jól kiépített, de még nem jól funkcionáló országos könyvtári rendszer tagja. Hogy hogyan és milyen színvonalon dolgozó tagja, ez saját szervezésétől, belső rendszerétől is függ. A szaktájékoztatók, együtt a maguk által gondozott szakrészlegekkel a megyei könyvtár kinyújtott csápjai, érzékeny antennái, hogy felfogják, sőt felkeltsék a szakirodalmi igényeket és gyorsan ki is tudják azokat elégíteni, akár saját forrásokból, akár mások szolgáltatásainak közvetítésével.

Öt év tapasztalatai alapján mondhatjuk, hogy a kaposvári Megyei Könyvtár szakrészlegesítése nem a legideálisabb, elsősorban a rendelkezésre álló könyvtári alapterület korlátozottsága miatt. Ennek ellenére a szabadpolcos tér funkcionális rendjét, barátságosságát, áttekinthetőségét, sikerült megteremteni a szakrészlegesítés jelenlegi szintjén. Bebizonyosodott azonban, hogy megyei könyvtárban csak akkor lehet igazi értelemben vett szakrészleges elhelyezést és szolgáltatást megvalósítani, ha az épület egészének alapterülete legalább 4–6000 m², s ennek fele az olvasószolgálat rendelkezésére áll. Kisebb könyvtárakban csak egy-egy állományrész és a hozzá kapcsolódó szolgálat szakrészlegévaló szervezése képzelhető el.

Jobbak lennének a kaposvári szakrészlegek is, ha mindegyiknek a jelenlegi 70–100 m² helyett legalább kétszer akkora alapterületen tudnánk helyet biztosítani. Így lehetővé válna gazdagabb kézikönyvtári anyag és prézens állomány szabadpolcos elhelyezése, s a nem hagyományos dokumentumok is megjelenhetnének az egyes szakterületekhez tartozó teljes folyóiratállománnyal együtt az olvasói terekben. Mindegyik szakrészlegben indokolt lenne kutatófülkét kialakítani 1–2 fő részére, a szükséges technikai felszereléssel (írógép, mikrofilmleolvasó, videoberendezés stb.) együtt. Asztali dianézókra lenne szükség legalább a művészeti szakrészben. Az általános tájékoztatáshoz a teljes katalógusokhoz kapcsolódhatna a terminál, a számítógépes adatközlés, információkeresés és továbbítás eszközeként. A kölcsönzőpult mellett (és nem a sokszorosítóban) kellene a gyorsmásoló berendezésnek önkiszolgáló módon működni. Minderre majd a Megyei Könyvtár tervezett bővítésekor lehet sort keríteni. Két évvel ezelőtt *Urban* László kiváló tanulmánytervet készített a bővítéshez, de megvalósítására egyelőre várunk kell.

Mindent összevéve nem bántuk meg, hogy szakrészlegesítettük a könyvtári szolgálatunkat, mert könyvtárosaink egyéni felelőssége és önállósága kifejlődött, mert a dokumentumokat az olvasók számára kedvezőbb elrendezésben nyújthatjuk. Nem bántuk meg még akkor sem, ha a szakrészleges üzemmód több munkát jelent, s ha a megvalósítás messze van az ideálistól. Mindenesetre megtettük az első lépéseket.

Tapasztalataink alapján állítjuk – erre a vita alapján gyakorlati vizsgálódásra is szívesen rendelkezésre állunk – hogy a szakrészlegesítés a technikai és elhelyezési adott-

ságok, valamint a személyi feltételek számára kedvező szervezeti keretet nyújt a használói igények hasznos és hatékony kielégítésére, az olvasói igényesség, a könyvtárhasználati készség elmélyítésére. A szakirodalmi ellátó szerepet is betöltő megyei könyvtár ennek révén a könyvtári rendszer jól működő egységeként képes teljesíteni a tőle elvárt sokirányú feladatokat már ma is, s holnap még inkább az információs technika várható fejlődésével.

* * *

SHARMA, S.: Influence of SES upon reading interest (RI) among graduate students of Garhwal region (India).

Az olvasói szokások és az olvasói érdeklődés

Az ember az egyetlen olvasó állat, az olvasás az emberi lényeg megőrzésének egyik leghathatósabb biztosítója. Az olvasó ember képet kaphat magáról és a világról, a nyomtatott szöveg befogadójaként pedig szellemi cselekvés részese lehet. Egy ország fejlődése nagymértékben függ attól, hogyan értékeli ott az olvasást. Sharma kutatása tekintetében enged az olvasás szempontjából legfontosabb réteg, a felserdülő és felnőtté érő fiatalok olvasási szokásaiba és olvasói érdeklődésébe. Ok és okozat is lehetnek az olvasási szokások és az olvasói érdeklődés, valamint az intelligencia, a motiváció, az életkor, a nem és az érettség. Ez a kutatás azon az előfeltevésen alapul, hogy az olvasás mennyisége és minősége és az olvasó társadalmi-gazdasági háttere kölcsönösen meghatározzák egymást. Amit bizonyítani szeretne első lépésként, az a szociológiai tényezők hatása az olvasásra.

A 67 kérdést tartalmazó kérdőívet a félezer 16 és 24 év közötti tanuló 20–30 fős csoportokban töltötte ki. A diákok a Garhwal egyetem bölcsészettudományi, természettudományi és közgazdasági karainak hallgatóiból kerültek ki. A lányok a társadalmi ranglétra magasabb fokain álló családokból érkeztek, mint a fiúk. A társadalmi-gazdasági helyzet és az olvasói érdeklődés között szorosabb a kapcsolat, mint az előbbi, meghatározóként feltételezett tényező és az olvasási szokások között. Az olvasás és a szociológiai tényező között a lányok körében észlelhető erősebb összefüggés. Különböző erősségű összefüggéseket tapasztaltak a különböző vidékekről származó diákok csoportjaiban, ami a nem és a lokalitás meghatározó szerepére utal. Az indiai kutatás tehát megerősítette azokat a megállapításokat, amelyek angol, amerikai, magyar, szovjet, új-zélandi, olasz, francia kutatók írásaiban olvashatók. Igazolva látszik az a feltételezés is, mely szerint a családi környezet igen jelentős mértékben befolyásolja mind az olvasás mind a tanulás alakulását, méghozzá egy irányban: a magasabb társadalmi státus eredményesebb iskolai előmenetellel és magasabb olvasási kultúrával jár együtt. A kérdés elmélyültebb tanulmányozásához a mintának az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó fiatalokkal való kibővítése látszik szükségesnek. KAMARÁS ISTVÁN tömörítése/